

ASSOS ANTİK DÖNEM TOPLULUĞUNDA DIŞ ÇÜRÜKLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Ercan NALBANTOĞLU

Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Prehistorya Anabilim Dalı
enalbantoglu@cu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma Assos Antik Kentinin, M.Ö. 4.yy.'na ait, alt ve üst çenelerindeki toplam 262 adet diş üzerinden diş çürükleri tespitini, bunların sınıflandırılmasını ve aşınmaya bağlı çürük tespitlerini içermektedir. Çalışmamıza çocuklar ve kremasyon gömüler dahil edilmemiş olup çürüklerde cinsiyete göre dağılım gözlemlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Assos, Diş, Diş Çürüğü, Paleoantropoloji.

THE CARIOUS ON THE ANCIENT POPULATIONS OF ASSOS

ABSTRACT

This study based on total number of 262 carious on the mandibula and maxilla digging up from Antique Assos City of B.C. IV century. This study does not include children and cremation tombs. We have not taken care of sexuality at the carious.

Key Words: Assos, Tooth, Carious, Paleoanthropology.

GİRİŞ

Yok olmuş bir uygarlığın açığa çıkarılması çalışmalarında ele geçen insan iskeletleri üzerinde yapılan paleoantropolojik çalışmalar toplumun paleodemografik yapısı üzerine bilgiler aktarır. Yine topluma ait beslenme alışkanlıkları, cinsiyet dağılımı, çocuk ve yetişkin oranları, ölüm oranları vb. bilgilerle birlikte o dönem yaşanmış birçok hastalık ve tedavi yöntemleri hakkında da bilgiler iletir. İskelet kalıntılarında en az tahribat gören kısımlar ise dişlerdir. Dişler, bireyin beslenme biçimi hakkında bilgiler aktarabildiği gibi toplumun beslenme ve ağız sağlığı konularına da ışık tutan verilerdir. Bu anlatımda, Assos Antik Kenti insanlarının iskeletleri üzerinde

* Assos antik popülasyonu üzerindeki antropolojik çalışmalarda hiçbir desteğini esirgemeyen değerli Hocam Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nu saygıyla anarak rahmet diliyor ve bir kez de buradan teşekkürlerimi sunuyorum.

yapılmış paleoantropolojik bir çalışmanın sonucundan, sadece toplumun diş sağlığını ele alacağız. Bu çalışmamızda kremasyon gömüler hariç tutularak yetişkin bireylerdeki diş çürükleri incelenmiştir.

MATERYAL VE METOT

Çalışma popülasyonunu Çanakkale İli, Behramkale İlçesi Assos Antik Kenti, M.Ö. 4.yy. antik dönem insanlarına ait alt ve üst çene dişleri oluşturmaktadır. Çalışma grubunu uzun yıllar önce açığa çıkarılmış iskelet popülasyonu oluşturmaktadır. Popülasyon içinde çocuklar yok denecek kadar az olması nedeniyle çalışma grubuna dahil edilmemiş sadece kremasyon gömü olmayan yetişkinler çalışılmıştır. Çalışma grubumuzda popülasyona ait alt ve üst çenelerde toplam 262 adet diş üzerinde çürük tespiti ve sınıflaması yapılarak çalışılmıştır. Toplama ait çürük oranlarında aşınma kökenli olanlar da incelenmiş ve dişlerdeki ikincil kullanımlar da gözlemlenmiştir.

ASSOS TOPLULUĞUNDA DIŞ ÇÜRÜKLERİ

Assos toplumunda diş çürüklerinin tespiti açısından ele alınan alt ve üst çenede toplam 262 adet dişten 29 adedinde diş çürüğüne rastlandı. Gözlenen dişlerdeki diş çürükleri; a) Occlusial Çürükler b) Interproximal çürükler ve c) Cervical çürükler olmak üzere üç grupta ele alındı. 29 adet çürükten 7 adedinin % 24,13 Occlusial çürük olduğu, 11 adedinin % 37,93 Interproximal çürük olduğu kalan 11 adedinin % 37,93 ise Cervical çürük olduğu saptandı.

Gözlenebilen dişler içinde saptanan 29 adet diş çürüğünün popülasyon içinde % 11,06lık bir değere sahip olduğu belirlendi. (**Tab.1**) Çürüğün alt ve üst çenede hangi dişlerde ne kadar olduğuna bakıldığında; alt çenede en fazla çürüğe sahip dişler üçüncü büyük azı (% 24,00); ikinci büyük azı (% 16,12), canin (% 9,09), birinci küçük azı (% 9,09) şeklinde sıralanmaktadır. % 24,00 oranında en fazla çürüyen dişin alt çenede üçüncü büyük azı olduğu görüldü. Bunu canin ve birinci küçük azı izlemektedir. Üst çenede çürüklerin dişlere dağılımına bakıldığında da, en fazla çürük saptanan dişin % 25,00 ile ikinci küçük azı % 16,66 ile üçüncü büyük azı olduğu ve bunu % 14,28 oranıyla da birinci küçük azı dişinin izlediği görülür. (**Tab.1**) Alt çene dişlerinde en fazla çürüyen diş üçüncü büyük azı iken, üst çenede en fazla çürüyen dişin üst ikinci küçük azı dişi olduğu görüldü. Genel olarak alt ve üst çene dişler birlikte ele alındığında çürük dağılımının üçüncü büyük azılarda (% 22,58) yoğunlaştığı gözlenmektedir (**Tab.1**). Birçok toplumda çürük sıklığı en fazla birinci büyük azı dişinde gözlenirken Assos topluluğunda ise birçok toplumdaki farklı olarak en fazla çürük üçüncü büyük azı dişlerinde (% 22,58) saptanmıştır. Bunu ikinci küçük azı (% 15,00) ve birinci küçük azı (% 11,11) dişleri izlemektedir.

Assos toplumunda diş çürüklerinin böyle bir dağılım göstermesi ölüm öncesi diş kayıplarının varlığı ve bunlar üzerinde çürüklerin saptanamamış olmasına bağlanabilir. Assos toplumunda dişlerin % 8,86'sının büyük azıların ise % 15,30'unun ölüm öncesi kaybedilmiş olduğu saptandı. Ölüm öncesi yani bireyin yaşamı sırasında kaybettiği dişlerin iskelet popülasyonunda saptanan çürük oranına ne kadar etkili olduğunu belirlemek amacıyla, Lukacs (Lukacs, 1992 ve Lukacs, 1995) tarafından önerilen ve birçok araştırmacı tarafından kullanılan, "Çürük Düzeltme Faktörü" incelenen

bu seri üzerine de formüle edilmiştir. İncelenen çenelerde 9 adet dişin diş özü odacığının dışa açılmış olduğu ve bunlardan 3 adedinin çürük, 6 adedinin de aşınma kökenli olduğu saptandı. Bu verilerden yola çıkarak çürük kökenli 3 dişin 0,33 değerindeki oranı ölüm öncesi kaybedildiği saptanan 42 diş üzerine uygulandığında çürük oranları saptanan orana göre artış gösterdi. Gözlenen büyük azı dişlerinde çürük sıralaması birinci büyük azıdan, üçüncü büyük azya doğru artış göstermektedir. Büyük azıların çürük oranları: % 5,71 birinci büyük azı, % 10,86 ikinci büyük azı ve % 22,58 oranıyla da üçüncü büyük azı şeklindeyken, çürük düzeltme uygulaması yapıldıktan sonra, büyük azı dişlerindeki çürük sıralaması değişmedi ancak, çürük yüzdeleri üçüncü büyük azılarda % 22,58 den % 34,14 e, ikinci büyük azılarda % 10,86' dan % 18,00 a ve birinci büyük azı dişlerinde ise % 5,71' den % 17,5' e yükseldiği gözlemlendi.

Assos topluluğunda tüm dişler için diş çürükleri dağılım yüzdesi yani çürüklerin tüm dişlere oranı % 11,06 olarak saptandı, ancak bu değer de çürük düzeltme faktörü uygulandıktan sonra % 6,54 değerinde bir artış göstererek % 17,60 değerine yükseldi. Bu artışa ölüm öncesi diş kayıplarının çürük nedenli olanlarının olası saptamasının yol açtığı görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, ölüm öncesi diş kayıplarının nedenlerinin saptanabilmesi toplumdaki reel diş çürüğü ve aşınmayı saptamada oldukça önemlidir. Assos topluluğu bireylerinde çürük olduğu saptanan 29 adet dişten dokuz adedinin (% 31,03) diş özü odacığı dışa açılmıştır. Diş özü odacığı dışa açılan 9 adet dişten 3 adedi (% 33,33) çürük nedeniyle olup, 6 adedi (% 66,66) ise aşınma nedenlidir. Aşınma nedenli olan diş özünün dışa açılmaları, çürük nedenli olanların iki katı kadardır. Bu oranlardan da anlaşılacağı gibi Assos toplumunda diş aşınması yadsınamayacak kadar fazladır. Burada sadece çürüklere değindiğimizden diş aşınmaları ayrı bir araştırma konusu olmalı düşüncesindeyiz.

Assos topluluğunda incelenen 262 daimi dişlerin % 11,06'sı yaşam süreci boyunca çürümeye maruz kalmıştır. Birçok toplumda ön dişlerde çürük yok denecek kadar azken Assos topluluğunda ikinci kesici ve canin dişlerde genelde % 4 ve % 10,25 oranında çürük saptanmıştır. Ön dişlerde çürük sıklığı % 6,75 iken yanak dişlerinde (Küçük ve büyük azılar) bu oran % 12,76 olarak saptandı. Assos topluluğunda büyük azılardaki çürük sıklığı da diğer birçok toplumdan farklı olarak birinci büyük azıdan, üçüncü büyük azya doğru giderek artış göstermektedir (**Tab.1**).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Assos topluluğunu diş çürükleri açısından ele aldığımızda incelenen dişlerdeki çürük yüzdesi % 11,06 olarak saptanmıştır. Ölüm öncesi diş kayıplarının da çürük nedenli olanlarının oransal katılımıyla yapılan ve Lukacs (Lukacs, 1995) tarafından önerilen "Çürük Düzeltme Faktörü" Assos iskelet topluluğuna uygulandığında Assos topluluğunda diş çürüğü oranı % 6,54'lük bir değer artışıyla % 17,60 değerine ulaşmıştır. Anadolu'da diğer topluluklara bakıldığında Arslantepe % 9,5 (Uzel ve ark. 1988), Dilkaya % 10 (Güleç, 1987), İznik % 10,9 (Erdal, 2000) Antandros % 9,8 (Erdal, 2000) gibi topluluklar için gözlenen çürük sıklıkları Assos topluluğuna yakındır. Ancak gözlenen çürük sıklığı ölüm öncesi ve ölüm sonrası aşamada kaybedilmiş dişler göz önüne alınarak düzeltme faktörü uygulandığında elde edilen % 17,60 oran Assos topluluğunda beslenmenin çürüklere yol açıcı şekilde olduğunu göstermektedir.

İyi işlenmemiş, lifli, sert iri taneli ve karbonhidrat yönünden düşük beslenme biçimine sahip olan avcı toplayıcı yaşam biçimi sürdüren toplumlarda çürük oranının % 1'in altında olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından not edilmektedir. Besinlerin parçalanarak işleme tabii tutulması ve yapışıcı hale gelmesi süreciyle birlikte diş çürük oranları artmaktadır. Genelde tarım topluluklarında fazla diş çürüğü olduğu bilinmektedir. Assos genel anlamıyla tam bir tarım toplumu olmamasına karşın çürük oranı, ölüm öncesi diş kayıpları da hesaba katıldığında, % 17,60 değerine sahiptir. Oldukça yüksek olan bu değer kökeninde dişlere üçüncü bir görev yüklenmiş olduğu akla gelmektedir. Böyle bir durum karşısında da aşınmadan oluşan ikincil diş çürüğünden söz etmek gerekiyor. Aynı şekilde M.Ö. 5000-2000 yıllarına ait Mısır'ın Eski ve Orta İmparatorluk Dönemi mumyaları üzerinde yapılan çalışmalar sonucu aşınma kökenli ikincil çürükten söz edilmektedir (Gürkan, 1958)

Çürükler genelde ya açığa çıkmış pulpa yüzeyine hücum eden, ya da ara yüzeylerde gıda birikintisinden olma kole çürükleri olarak not edilmektedir. Yine genel hijyenik bozukluklar yanı sıra diş kireçlenmesinde D ve diş oluşumunda A vitamini eksikliğinin rol oynadığı da bilinmektedir. Toprakları killi olan yerlerde oturanların, kireçli yerde yaşayanlara oranla daha fazla çürüğe sahip oldukları belirtilmektedir. Fülör miktarının da diş çüklerinde rol oynadığı Fülör oranı az bölgelerde diş çürüğünün fazla olduğu da çeşitli araştırmacılar tarafından bildirilmektedir (Gürkan,ay.).

Assos toplumunu da bu olgular ışığında ele aldığımızda, beslenme alışkanlıkları içinde tarım ürünleri yer almakla birlikte, ekonomilerinde büyük bir yer tutan denizcilik ve deniz ürünleri de yadsınamaz durumdadır. Demir ve gümüş gibi madenleri de işledikleri bilinmektedir (Serdaroğlu, 1995). Bu tür ocaklarda çalışanlarda da maden artıkları ve gazlar nedeniyle diş çürükleri söz konusu olduğu gibi, günümüz Assos yerleşiminde de yaşlı balıkçılar ağlarını ve oltalarını bağlar ve örerken halen dişlerine üçüncü bir fonksiyon kazandırıp kesici bir alet gibi kullanmaktadırlar. Bugün hala orada yaşayan insanların bazılarında ön kesici dişlerde aşınmalar olduğu kazı çalışmaları sırasında tarafımdan da gözlenmiştir. Yine dişlerde maden ve gaz etkili renklemelerde iskeletler üzerinde tespit edilebilmiştir. Assos toplumunda çürüklerin çoğunun aşınmadan dolayı açılan pulpa üzerinde oluşan ikincil çürükler olduğunu, pulpası açığa çıkmış halde incelenen 9 diştten, 6 adedinin aşınma kökenli olması da desteklemektedir. Bir burada sadece toplumdaki diş çürük oranlarına ve dişler üzerindeki dağılımına değindiğimizden Assos toplumundaki diş aşınmasının başlı başına bir araştırma olarak ele alınması gerektiği düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Brothwell, D.R.1981: *Digging up Bones*, London.

Erdal, S.2000: "Antandors İnsanlarında Ağız Sağlığı", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 1*, 45-55.

Erdal, Y.S.-Duyar,İ.1999: "A New Correction Procedure For Calibrating Dental Caries Frequency", *American Journal of Physical Anthropology 108*, 237-240.

Güleç, E.1987: "Van Dilkaya İskeletlerinin Paleoantropolojik İncelenmesi", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 4*, 369-380.

- Güleç, E.-Sevim, A. vd 1998:** “Klazomenai’de Yaşamış İnsanların Sağlık Sorunları”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 8, 133-152.
- Güleç, E.1989:** “Panaztepe İskeletlerinin Paleoantropolojik ve Paleopatolojik İncelenmesi”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 28, 73-95
- Gürkan, İ.S.1958:** *Diş Hastalıkları ve Tedavisi*, İstanbul.
- Hillson, S.1996:** *Dental Anthropology*, Cambridge.
- Lukacs, J.R.1992:** “Dental Paleopathology And Agricultural Intensification In Sout Asia: New Evidence From Bronze Age Harrapa”, *American Journal of Physical Anthropology* 87, 133-150.
- Lukacs, J.R.1995:** “The Caries Correction Factor: A New Method Of Calibration Dental Caries Rates To Compensate For Antemortem Loss Of Teeth”, *International Journal Of Osteoarchaeology* 5, 151 – 156.
- Nalbantoğlu, E.-Kayalıoğlu, G. vd 1998:** “M.Ö.14.yy. (Bizans Dönemi) İnsanlarına Ait Palatum Durum’un Morfometrik İncelenmesi”, *Morfoloji Dergisi* 6/1, 30-36.
- Nalbantoğlu, E.-Türk, H. vd 2000:** “Yortanlı Nekropolis Kazısı İskelet Populasyonu Üzerinde Paleoantropolojik Çalışmalar”, *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi* 1, 27-36.
- Nemeskeri, J.1970:** *Determination Of Sex And Age From Skeletal Finds*, Budapest.
- Özbek, M. 1997:** “Çayönü Tarım Toplumunda Diş Sağlığı”, *TAD* 31, 181-216.
- Öztunç, H.-Yoldaş, O. vd Baskıda:** “The Periodontal Disease Status of The Historic Population of Assos”, *International Journal of Osteoarchaeology*, Manuscript No: M67.
- Serdaroğlu, Ü.1995:** *Behramkale Assos*, İstanbul.
- Turner, C.G.1970:** “Dental Anthropological Indications Of Agriculture Among The Jomon People Of Central Japan”, *American Journal of Physical Anthropology* 51, 619-635.
- Ubelaker, D.H.1989:** *Human Skelatal Remains. Excavations, Analysis, Interpretation*, Washington.
- Uzel, İ.-Alpagut, B. vd 1988:** “Aslantepe (Malatya) Geç Roma Dönemi İskeletlerinde Diş Çürüğü, Aşınmalar ve Periyodontal Hastalıklar”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 3, 31-54.

Assos Topluluğu Diş Çürükleri

TABLO 1

	ALT ÇENE			ÜST ÇENE			GENEL		
	N	Ç	%	N	Ç	%	N	Ç	%
I1	6	0	0	4	0	0	10	0	0
I2	15	0	0	10	1	10,00	25	1	4,00
C	22	2	9,09	17	2	11,76	39	4	10,25
P1	22	2	9,09	14	2	14,28	36	4	1,11
P2	24	2	8,33	16	4	25,00	40	6	15,00
M1	24	1	4,16	11	1	9,09	35	2	5,71
M2	31	5	16,12	15	0	0	46	5	10,86
M3	25	6	24,00	6	1	16,66	31	7	22,58
Toplam	169	18	10,65	93	11	11,82	262	29	11,06

